

skih reformi uključujući i samoupravljanje, a ujedno taj svoj okvir i primijenjuju za analizu razvoja u zapadnim industrijskim društvima. Druga dva rada u ovom bloku istražuju faktore koji limitiraju funkcioniranje industrijske demokracije. V. Rus istražuje nekoliko konkretnih hipoteza o limitirajućim faktorima radničkog utjecaja u jugoslavenskim samoupravnim institucijama. E. Batstone polazi od Weberova koncepta pravila i procedura karakterističnih za birokratsku organizaciju da bi istakao ograničenja i mogućnosti demokratske prakse u organizacijama, u sadašnjim institucionalnim i organizacijskim aranžmanima.

U trećem dijelu, Valentin, Hunnius i Clarye stavljaju u pitanje doseg demokratskih reformi unutar postojećih kapitalističkih odnosa. Prva dva autora posebno ističu sistemski stabilizirajući efekt tih reformi. Gustavsen se zalaže za poseban tip istraživanja koji bi odigrao aktivnu ulogu u samom procesu demokratizacije. Vanek, na koncu, povezuje samoupravljanje s međunarodnim ekonomskim odnosima i daje prijedloge za makro i mikro restrukturiranje ekonomskog života u tim odnosima.

Dakle, obje knjige predstavljaju izuzetno interesantno štivo, kako za one koji se zanimaju za različite oblike industrijske demokracije, participacije i samoupravljanja, tako i za slojevitu analizu uzajamnih utjecaja različitih društvenih sfera.

Željka Šporer

Lino Veljak

MARKSIZAM I TEORIJA ODRAZA

Naprijed, Zagreb 1979.

»Filozofski temelji teorije odraza« podnaslov je knjige Lina Veljaka, koji naznačuje namjere autora da prezentira teoriju koja je, kao rijetko koja teorija, bila jedini oblik razmišljanja unutar određenog društvenog sistema. Teorija odraza je »službovala« određenoj društvenoj praksi i proglašavana jedinim mogućim odnosom spram svijeta i njegova filozofijskog određenja.

Staljinovim dolaskom na vlast u Sovjetskom Savezu uspostavlja se neograničena

karizma i apsolutna moć samog Staljina, a tome je bilo nužno pridodati i unificiranu spoznajnu teoriju.

Problem spoznavanja, kao eminentno filozofijski problem, kako ukazuje Lino Veljak, pokazuje filozofijsko mišljenje koje nadilazi i prevladava »prijašnje prirodnonaivne i mitske svijesti kritičkom svijetšću«. (str. 7) Time znanje i spoznaja nisu samorazumljivi već postaju sukladni ljudskom djelovanju koje u tom sklopu spoznaje i djelatnosti ukida i negira svaku samorazumljivost. No, razdvajanje znanja, kao samostalne kritičke misaone refleksije odvojene od neposrednog djelovanja, osnova su metafizičke spoznaje, koja kao metafizička filozofija započinje od Aristotela.

Put razdvojenosti teorije i prakse, pa i teorijske i praktičke filozofije, vodi do novovjeke filozofije u kojoj dolazi do spoznaje o mogućnosti utjecaja teorije, kao onog subjektivnog koje utječe na ono objektno. Podvrgnutost objekta mogućnosti subjektova spoznavanja osnova je iz koje proizlazi djelovanje dualizma novovjeke filozofije prisutno sve do Hegela i njegova prevladavanja metafizičkog dualizma kroz otkrivanje djelovanja, **djela, rada**, što Hegel poima kao »čin samoproduktivnog čovjeka«; to znači da se isključuje zasebnost subjekta i objekta kao pukih apstrakcija izvan »djelatnog odnosa ljudske proizvodnje i samoproduktivne (str. 23).

Spoznajno teorijski dualizam Hegel prevladava kroz pojam u kome su znanje i predmet znanja identični. »Predmet je moguć tek povijesno, na pretpostavci ljudskog djelovanja, koje nije podudaranje subjekta s onim što je zatečeno i dano nego je — naprotiv — preobrazba objektiviteta u materijal rada, postajanje prirode ljudskom prirodom«. (str. 24)

Kod Hegela je pojam rada shvaćen kao pojam rada nacionalne ekonomije, dakle kao rad otuđen od proizvođača (radnika), koji je kod Hegela »prividno biće« subjekt povijesnog totaliteta. Razlikovanje konkretnog i zbiljskog kod Marxa suprotno Hegelu, jest u tome što je za njega čovjek nosilac realizacije svojih vlastitih snaga kojima proizvodi svoj vlastiti svijet, a s druge strane, na osnovi svoje prirodnosti kroz osjetilnost, priroda se preko čovjeka i iznova od čovjeka oblikovana opredmećuje kao ljudska priroda. Time se uspostavlja interakcijska relacija, očovječenje čovjeka i prirode.

Za Marxa spoznajni problem ne vrijedi samo kao »svijest o ljudskoj proizvodnosti rada« (str. 31), već usklađenost u kojoj se događa čovjek-proizvođač jest bitan moment Marxova mišljenja. Tu Marx proširuje mogućnost čovjekova spoznavanja i djelovanja, svijest o disfrapantnosti proizvodnje i participacije svijeta rada mogućnosti izmjene. »Tu se uspostavlja povezanost spoznaje i prevratničke prakse: spoznaja opstojećeg rezultira svijesću o potrebi revolucionarne prakse: **spoznaja se tu dakle iskazuje kao spoznaja neistinosti i mogućnosti drugačijega**«. (str. 31) To su najopćenitije naznake puta, kako ga slijedi Lino Veljak, koji je spoznajna teorija prešla do Marxa koji je bitno omogućio, a i sam prevladao metafiziku na putu prevladavanja filozofije unutar koje se još uvijek promatrao i poimao na razini i kroz **poj**am. Uzimajući prirodu kao objektivitet, kao materiju, Engels je ponovo na ontologijskom putu, uspostavljajući proizvodnjom posredujući dualizam. Pored toga, treba istaknuti, Engels, iako ne krajnje konzekventno, zastupa spoznaju kao odraz, što je blisko teoriji adekvacije, a ne potpuno »svodjenje spoznaje na mehaničko održavanje objekta u subjektu«. (str. 97)

No ipak, Engels je unutar svojih kolebanja u shvaćanju i analizi konkretnog svijeta i pokušaja da ga objasni materijalizmom i »dijalektikom prirode došao do toga da ga se lako može označiti kao mislioca »čija je gnoseologijska koncepcija teorija odraza«; ali isto tako, »marksistička bi teorija odraza bez Engelsovog utemeljenja »marksističke gnoseologije bila nezamisliva« (str. 98). Engelsova teorija, koja se već može uzeti kao redukcija Marxova mišljenja, temelj je daljnjem reduciranju pa, kako predočuje Lino Veljak, nalazi svog najdosljednijeg nastavljača G. V. Plehanova, čija bi se gnoseologijska koncepcija mogla predstaviti kao »teorija adekvacije ili korespondencije«. A Plehanov je nekonsekventno i nesistematično Engelsovo mišljenje o problemu spoznavanja izveo u koherentan sistem unutar gnoseologijskog stajališta. Ipak je Plehanov marksistički izravno utjecao na Lenjina koji predstavlja utemeljitelja teorije odraza. Ona je sastavni dio »dijalektičkog materijalizma«, što se izvodi na osnovi njegovog jedinog za života objavljenog filozofijskog djela **materializam i empiriokriticizam**. I kod Lenjina je teorija jedan oblik teorije adekvacije. Jedina »razlika je u tome što je teorija odraza na mehanicističku razinu svedena te-

orija adekvacije, a ova se zasniva na uvidu u mogućnost da spoznavatelj u procesu spoznavanja svijesno pristupa predmetu svoje spoznaje. No, time se ništa ne mijenja kontemplativni karakter odnosa subjekta i objekta« (str. 134).

Lenjinovo mišljenje doživljava tragičnu sudbinu, pored ostalog zbog toga što kao voda oktobarske revolucije predstavlja autoritet iz kojega se izvode sva daljnja razmišljanja i djelovanja. A što se tiče teorije, radi se na osnovi najslabijih strana njegove misli.

Krajnja redukcija događa se u Staljinovoj apsolutizaciji koja mora biti osnovana na Lenjinu, a to je najlakše na osnovi ukidanja svakog protivrečja, čime se isključuje pitanje njegova apsolutizma, a kod Lenjina ima dovoljno mogućnosti da se zasnjuje takva teorija. Osnovu za kanoniziranje marksizma od strane Staljina predstavlja spoznajna teorija Todora Pavlova.

»Todor Pavlov je jedan od najzobilnijih i najstudioznijih predstavnika Staljinove škole u filozofiji, i njegova je **Teorija odraza** najambiciozniji pokušaj sistematizacije transformiranog marksizma u skladu s kontemplativnom pozicijom« (str. 208).

Ovim općim napomenama dali smo sliku ili barem okvir teorijskog sklopa koji nam predočuje Lino Veljak. Može se reći da je teorija odraza u svom okončanom obliku najjasnije viđenje kako se stvara uslužna teorija ili teorija kojoj je zapravo jedina svrha kontemplativnost koja isključuje mogućnost utjecaja na promjenu svijeta određenog personificiranom moći, u njenoj je službi i teorija koja je time izgubila svoj početni smisao za kritičnost i revolucioniranje svijeta.

Lino Veljak je izradio vrijednu »monografiju« teorije odraza, ali je mogući prigovor knjizi nedovoljno temeljno pristupanje upravo naznačenom odnosu marksizma i teorije odraza. Autor ovdje slijedi razvoj teorije odraza i to samo iz konteksta filozofije iz koje se izvodi, ostavljajući po strani čitav niz problema koji ne ostaju izvan teorije odraza, ali i nisu nevažni za nju. Ovo je napomena na osnovi dojma koju knjiga ostavlja nakon čitanja, a taj je da se radi o vrlo ilustrativnom i instruktivnom radu. Ali mu nedostaje težina koju problem zahtijeva.

Branko Burzić